

Hz. Ali ve İlk Mushaf Nüshaları

Tayyar ALTIKULAÇ*

Öz

Bu makalede Hz. Ali'nin ilk mushaf nüshaları ile ilişkisi ve onun şahsi mushaf nüshası üzerinde durulmuştur. Bilindiği gibi buna ilişkin rivayetler birçok Şif ve Sünni kaynaktan yer almaktadır. Bu konudan söz edilince maalesef Kur'an'ın tahrifi veya ondan bazı bölümlerin çıkarıldığı meselesi de gündeme getirilmekte, bazı Şif kaynaklar, Kur'an'ın cem'i veya çoğaltılması sırasında Hz. Ali ve Ehl-i Beyt hakkındaki bir takım âyetlerin Kur'an'a alınmadığı gibi çok ciddi bir iddia ileri sürmektedir. Yapılan tetkikler göstermiştir ki, söz konusu iddiayı destekleyecek güvenilir her hangi bir kanıt olmadığı gibi kaynaklarda yer alan rivayetleri nakledenlerin güvenilir ravi niteliklerine sahip olmayan kişiler oldukları, dolayısıyla rivayetlerine itibar edilmemesi gerektiği bizzat bazı Şif müellifler tarafından da net bir şekilde ifade edilmiştir. Yine tetkikler, Hz. Ali'ye nispet edilen ve farklı muhtevaya sahip olduğu iddia edilen mushafa da henüz rastlanmamış, yani böyle bir mushaf hiç olmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Ali b. Ebi Talib, Kur'an tarihi, Mushaf, Ali Mushafı, tahrif.

* Dr., 29 Mayıs Üniversitesi.

Abstract

Hz. Ali and Early Quranic Manuscripts

This paper deals with the Mushaf of Ali b. Abu Talib and his connection with early Quranic manuscripts. As known, rumors on this subject can be found in shiite and sunni literature. By this subject it is unfortunately mentioned about tamper of Quran. Some shiite literature claim that, during the collection and copying process of Quran some verses about Ali and ahl al-bayt not included. Studies on this subject shows that, there is no valuable evidence supporting this thesis. And also, it is stated by some shiite writers themselves that, narrators of these rumors are not reliable, so that the rumors carried out by them must not be cared. And studies also show that, the manuscript which is claimed to be belonged to Ali with a different content, could not be found, and this manuscript didn't be written.

Key words: Ali b. Abu Talib, history of the Qur'an, Mushaf, the mushaf of Ali, tamper of the Qur'an.

Giriş

Hz. Ali ve ilk mushaflar konusunun özellikle İmâmiyye Şîası'na mensup müslümanlar açısından Kur'an tarihinde ayrı bir yeri ve önemi vardır. Bazı Şii kaynaklarda Hz. Ali'nin özel mushafının bulunduğu, bu mushafın gerek Hz. Ebû Bekir'in cem ettirdiği ilk mushaftan gerekse Hz. Osman'ın yazdırıp belli merkezlere gönderdiği mushaflardan farklı olduğunu ileri sürenler olmuş ve onların yaptığı bu çalışmaları Hz. Ali'nin onaylamadığı iddia edilmiştir.

Bilindiği gibi muhtelif kütüphanelerde Hz. Ali'ye nisbet edilen mushaflar varsa da bu mushaflardan herhangi biri üzerinde başından sonuna kadar bir inceleme yapıldığına veya herhangi birinin tıpkıbasımının gerçekleştirildiğine dair bilgimiz yoktur. Ancak bunlardan İstanbul'da Türk ve İslâm Eserleri (nr. 458) ve Topkapı Sarayı (Emanetler, nr. 2, 29) Müzeleriyle Kahire'de el-Meşhedü'l-Hüseynî'de bulunan dört nüsha, başlarından sonlarına kadar tarafımızdan okunmuş, bunlardan hiçbirinin bugün elimizde bulunan mushaflardan farkı bulunmadığı görülmüştür.

Bu mushafların Hz. Ali'ye nisbeti ile kastedilen şeyin, bizzat onun yazdığı mushaf nüshaları olmaları kanaatimizce ihtimal dışıdır. Zira Hz. Ali'nin Kur'an-ı Kerim'i mushaf halinde "cem ettiği" şeklinde yorumlana-

bilecek rivayetler varsa da, muhtelif mushaflar yazdığına dair bir bilgiye veya rivayete rastlanmamıştır. O halde Hz. Ali'ye nisbet edilen bu mushaflar, onun şahsi nüshasını veya onayladığı bir nüshayı esas alarak başka kâtipler tarafından yazılmış ve bu sebeple ona nisbet edilmiş nüshalar olmalıdır. Bunların Hz. Osman'ın resmi mushaflarına uymayan nüshalar olduğu da söylenemez. Nitekim yukarıda zikrettiklerimiz dışında Hz. Ali'ye nisbet edilen ve onun valisi veya çocukları tarafından okunduğu bilinen San'â Mushafı'nın da Hz. Osman'ın mushafları ile gerek tertip gerekse muhteva açısından tam bir birliktelik içinde olduğunu, büyük ihtimalle Hz. Osman'ın Medine Mushafı'ndan veya Medine Mushafı'nı esas alan bir başka nüshadan yazılmış bulunduğunu, bu nüsha üzerinde yaptığımız inceleme sonunda görmüş bulunuyoruz.¹

Hz. Peygamber hayatta iken sahabîlerin nâzil olan âyet ve sûreleri öğrenmek ve ezberleyebilmek için yoğun bir gayret içine girdiklerine, onlardan bazıları için özel nüshalar oluşturmaya çalıştıklarına şüphe yoktur. Nitekim bunlar arasında Übey b. Kâ'b'ın ve Abdullah b. Mes'ûd'un mushafları meşhurdur. Bütün bunlar Hz. Osman'ın resmi mushaflarından önce yazılmış mushaf nüshalarıdır. Resmi mushaf nüshalarından sonraki süreçte bunların tertibi esas alınmak suretiyle gerek sahabe gerekse tabiîn neslinden elbette pek çok kimse tarafından mushaflar yazılmıştır. Hz. Peygamber'in bazı eşlerine kadar özel mushafı olanlar bulunduğu göre² Hz. Ali'yi bu önemli ilgi ve/veya mesainin dışında düşünmek mümkün değildir. Ancak bu konuda ne yazık ki güvenilir ve yeterli bir bilgiye sahip değiliz.

Bazı kaynaklarda yer alan ve bazılarının senedi de zikredilmeyen rivayetler onun mushafını tanımamız için yeterli değildir. Ancak konu ile ilgili bazı rivayetlerden yola çıkarak Şîî âlimler içinde Kur'an'dan bazı bölümlerin çıkarıldığını ileri sürenler olmuş, onların bu iddialarına karşı çıkanlar bulunmuştur. Batılı bazı oryantalistlerin de Kur'an'ın mevsûkiyeti aleyhine taşıdıkları ön yargıları sebebiyle bu tür rivayetleri değerlendirdiklerine şüphe yoktur. Bu tür iddia ve senaryoların ciddi ve sağlam hiçbir dayanağı bulunmaması bir yana, Hz. Ali'ye nisbet edilen ve günümüze ulaşan mushaf nüshaları da Kur'an'ın mevsûkiyetini bir başka

¹ bk. Altıkulaç Tayyar, *Hz. Ali'ye Nisbet Edilen Mushaf-ı Şerif (San'â Nüshası)*, İstanbul 1432/2011.

² bk. İbn Ebû Dâvûd, *Kitâbü'l-Mesâhif*, s. 85-88.

açından ortaya koyan ve söz konusu iddiaları yalanlayan güçlü belgeler olarak elimizdedir.

I. İmâmiyye Şîası'nın Kur'an'da Tahrif İddiası

Burada maksadımız Şîa'nın Kur'an'da tahrif iddiası konusunda derinliğine bir inceleme yapmak değil, bir kısım Şîî âlimlerin bu konuya dair ileri sürdükleri bazı fikirleri hatırlamaktan ve bunlar üzerinde kısa bir değerlendirme yapmaktan ibarettir. Bir makalenin sınırlarını aşan bu konunun detaylı incelenmesi elbette ayrı bir çalışma konusudur.

Önce bu iddianın nereden kaynaklandığını ve kimden veya kimlerden çıktığını bilmemiz gerekmektedir. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla bu iddianın temelinde belli başlı üç isim karşımıza çıkmaktadır. Daha sonraki nesillerde üretilip ileri sürülen haberler ve bunlar üzerinde yapılan yorumlarla meşgul olmak yerine, kanaatimizce bu en eski kaynak ve isimler üzerinde durmakta fayda vardır.

1. Tahrif değil çıkarma iddiası

Kur'an'ın tahrifinden çok, ondan bazı âyetlerin veya sûrelerin çıkarıldığına dair ilk bilginin, Ebû Sâdık Süleym b. Kays el-Hilâlî'ye (ö. 76/695) nisbet edilen *Kitâbü Süleym b. Kays el-Hilâlî*'de bulunduğu görülmektedir. Herhalde bu kitap, Kur'an-ı Kerim'den sonra günümüze ulaşan en eski kitap niteliği taşımaktadır. Kitabın kendisine nisbet edildiği Süleym hakkında, aynı zamanda ılımlı bir Şîî olarak bilinen İbnü'n-Nedîm'in yazdıkları şunlardan ibarettir: "Süleym Emîrû'l-mü'minîn'in (Hz. Ali'nin) ashabındandır. Haccâc'dan (Haccâc b. Yûsuf es-Sekafi, ö. 95/714) kaçıyordu. Çünkü Haccâc katletmek üzere onun yakalanmasını istemişti. O da Ebân b. Ebû Ayyâş'a (ö. 138/755) sığınıp gizlendi. Kendisine ölüm gelip çatığında Ebân'a dedi ki: 'Hiç şüphesiz benim üzerimde hakkın var. Ben ölmek üzereyim. Ey kardeşimin oğlu! Şunlar ve şunlar Resûlüllah'ın (s.a.) işindedir (onunla ilgili ve onun buyrukları cümlesinden şeylerdir)'. Süleym (bu sözlerden sonra) Ebân'a bir kitap verdi. Bu kitap, meşhur *Kitâbü Süleym b. Kays el-Hilâlî*'dir. Onu kendisinden Ebân b.

Ebû Ayyâş rivayet etmiştir. Ebân'dan başka onu hiç kimse rivayet etmemiştir".³

Şîi müellif Ebû Muhammed Hasan b. Ali b. Davûd el-Hillî'nin (ö. 707/1307'den sonra) kendisinden "evliyadandı" diye söz ettiği Süleym b. Kays el-Hilâlî, Haccac tarafından aranan ve hakkında ölüm cezasına hükmedilen biri olduğuna göre, herhalde bazı fikirleriyle ve muhtemelen karışmış olabileceği bazı siyasi faaliyetleriyle toplumda huzursuzluğa ve tartışmalara yol açan biri olmalıdır.

Kitabın ravisi Ebân b. Ebû Ayyâş'a gelince; onun hakkında bildiklerimiz Süleym'e göre daha yeterli olup pek çok kaynakta biyografisine yer verilmiştir. Gerek hadis otoriteleri gerekse cerh ve ta'dil âlimleri Ebân'ın rivayetlerine itibar edilemeyeceği hususunda söz birliği içinde olup kendisi "yalancı, metrûkü'l-hadis (hadisleri terk edilmiştir), münkerü'l-hadîs (hadisleri reddedilmiştir), zayıf" gibi ifadelerle değerlendirilmiştir.⁴

Eski Şîi kaynaklarda verilen bilgiler de onunla ilgili bu nitelemeleri teyit eder mahiyettedir. Meselâ Şeyh Tûsî (ö. 460/1068) onun hakkında "Zayıf bir tabiidir",⁵ İbnü'l-Gadâirî (ö. 411/1020) "Cidden zayıf bir tabiidir. Enes b. Mâlik'ten ve Ali b. el-Hüseyin'den (aleyhime's-selâm) rivayete bulunmuştur. Ona itibar olunmaz"⁶ demiş, Allâme Hillî de (ö. 726/1325) İbnü'l-Gadâirî'nin bu değerlendirmesine itibar ettiğini belirterek, "Bana göre doğru olanı, onun (Ebân'ın) rivayetlerinde tevakkuf etmektir (ihtiyatlı olmak, doğruluğu başka yollarla ortaya konmadıkça itibar etmemektir)" ifadesini kullanmıştır.⁷

Şîa'nın önde gelen âlimlerinden Ebû Muhammed Hasan b. Ali b. Davûd el-Hillî de, Süleym'den söz ederken -yukarıda belirttiğimiz gibi- "onun evliyadan biri olduğuna dikkat çekerken kendisine nisbet edilen

³ bk. İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 321.

⁴ bk. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 19-24; Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, I, 10-15; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, I, 97-101; Kafârî, *Usûlü mezhebi's-Şîa*, I, 221-222.

⁵ Tûsî, *Ricâli'l-Tûsî*, s. 106.

⁶ *Kitâbü Süleym b. Kays el-Hilâlî*, I, 221 (Nâşir Muhammed Bâkır ez-Zencânî'nin Allâme Hillî'ye ait *Hülâsatü'l-akvâl* adlı eserinden [s. 206] naklen).

⁷ a.e. ve yer.

kitabının mevzu (uydurma) bir kitaptan ibaret bulunduğunu” söylemektedir.⁸

Kur’an’da tahrif gibi çok ciddi bir iddianın tek ravisi durumunda olan ve hadis otoritelerinin rivayetlerine hiç güvenmediği bir şahıstan gelen bir iddiaya ve sadece böyle bir kişinin rivayet ettiği bir kitaba ne kadar güvenilebileceği ve bu bilgi ile bir mezhebin temel felsefesinin nasıl oluşturulacağı hususu, üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Diğer taraftan, kendisinden yaklaşık 600 yıl önce vefat etmiş bir kişinin veliliğinden söz eden Hillî’nin hangi bilgiye ve kaynağa dayanarak bu kanaate vardığını bilmesek de kitabı hakkında yaptığı değerlendirme oldukça ilginç ve önemli olduğu gibi kitabın ravisi hakkında kaynaklarda verilen bilgilerle onun bu değerlendirmesinin örtüştüğü görülmektedir.

Süleym b. Kays’a isnad edilen söz konusu kitapta İmâmiyye Fırkası’nın görüşlerine temel oluşturan pek çok şey bulunmakla birlikte özellikle Kur’an-ı Kerim’le ilgili olarak rivayet edilen hususlardan bazıları şöyledir:

a) Hz. Ali, Talha b. Ubeydullah’ın sorularını cevaplandırmaya çalışırken, “Hz. Peygamber’in yanında bulunduğu sırada indirilen her âyeti ve onun te’vilini (açıklamasını) Peygamber’den öğrenmiş olarak bunları bizzat kendi eliyle yazdığını, haram, helal, had veya ümmetin kıyamete kadar ihtiyaç duyacağı her şeyi kaydettiğini” belirtmiştir. Ayrıca, “Hz. Peygamber hastalandığında bin kadar ilim kapısının anahtarlarını gizlice kendisine bildirdiğini, bu kapılardan her birinin de biner kapı açtığını” sözlerine eklemiştir.⁹ Bir başka rivayette Hz. Ali, aynı şeyleri zikrettikten sonra, “Peygamberin kendisine öğrettiklerini ezberlediğini ve bunlardan bir tek harfi bile unutmadığını” söylemiş, “Hz. Peygamber elini göğsüme koyarak kalbimi ilim, anlayış, hikmet ve nur ile doldurması, beni koruması ve öğrendiklerimi unutmamam için Allah’a dua etti” demiştir.¹⁰

b) Kûfe Mescidi’nde Hz. Ali’nin cemaatle birlikte olduğu bir gün Süleym b. Kays da yanında hazır bulunmuş. Bu sırada Hz. Ali, “Ben aranızda iken (öğrenmek istediklerinizi) sorun. Allah’ın kitabından sorun.

⁸ Hillî, *Kitâbü’r-Ricâl*, s. 106.

⁹ Süleym b. Kays, *Kitâbü Süleym b. Kays el-Hilâlî*, II, 657-658.

¹⁰ *a.e.*, II, 625.

Allah'a yemin ederim ki O'nun kitabında bulunup da Resûlüllah'ın (s.a.) bana okutmadığı ve te'vilini öğretmediği hiçbir âyet yoktur" demiş. Bunun üzerine İbnü'l-Kevâ¹¹, "Nâzil olduğu sırada senin hazır bulunmadığın âyetleri de mi?" diye sormuş. Hz. Ali şöyle cevap vermiş: "Evet, Peygamber onları benim için hıfz ediyor ve ben geldiğimde: 'Ey Ali, senden sonra Allah şöyle şöyle inzal buyurdu' diyor ve onları bana okuyordu. 'Gelen vahyin te'vili de şöyle şöyle' diyor ve bana öğretiyordu".¹²

Yukarıdaki iki rivayetten anladığımıza göre:

- Hz. Peygamber bütün âyetleri ve onların te'vil ve tefsirlerini - vahyin gelişi sırasında Hz. Ali yanında bulunsa da bulunmasa da- ona öğretmiş, o da ciltlere dahi sığmayacak olan bu âyet ve tefsirlerini, yeterli yazı malzemelerinin bulunmadığı, gelen vahiylerin kürek kemikleri ve düz satırlı taşlar üzerine dahi yazılmak zorunda kaldığı bir dönemde yazabilmiş ve ezberlemiş.

- Hz. Peygamber'in yaptığı bir dua sayesinde bunların hiçbirini (bir harfi dahi) unutmamış.

- Bu derece yoğun bir tefsir faaliyetini nakleden başka bir rivayet bulunmadığına göre, çalışmayı öylesine gizli yapmışlar ki, onun mutlu ve kutlu neslinden hiç kimse bundan haberdar olmamış.

- Bütün sahabîler bu bilgi hazinesinden mahrum kalmışlar.

c) Süleym b. Kays'a nisbet edilen kitapta Hz. Ali ile onun cemettiği mushaf hakkında ilginç bir diyalogdan söz edilmektedir ki bu rivayete göre Kur'an'dan bazı âyetlerin çıkarıldığına dair iddia, bizzat Hz. Ali'ye söylenilmektedir. Diyalog Talha b. Ubeydullah ile Hz. Ali arasında geçmektedir:

-Kur'an hakkında sorduğum soruya bir türlü cevap vermedin. O mushafı insanlara hâlâ göstermeyecek misin?

¹¹ Haricîlerin ileri gelenlerinden iken daha sonra onlardan ayrılp Hz. Ali'nin sohbetlerine döndüğü kaydedilen Abdullah b. el-Kevâ'nın (عبدالله بن الكواء) biyografisi için bk. İbn Hacer, *Lisânü'l-mîzân*, III, 329-330).

¹² Süleym b. Kays, *Kitâbü Süleym b. Kays el-Hilâli*, II, 802.

-Ey Talha! Soruna kasten cevap vermedim.

-O zaman Ömer ve Osman'ın yazdığını (yazdırdığını) bana anlat. Onun hepsi Kur'an mıdır? Yoksa içinde Kur'an'dan olmayan şeyler var mıdır?

-Onun hepsi Kur'an'dır. Onda olanı alırsanız ateşten kurtulur, cennete girersiniz. (Asıl) Kur'an'da bizimle ilgili delil, işimizin açıklanması, hakkımız (hilafet hakkının bize ait olduğu) ve bize itaatin farziyeti vardır (ama bunlar mevcut Kur'an'dan çıkarılmıştır).

-Bu kadarı bana yeter. Mevcut haliyle o Kur'an olduğuna göre, bu bana yeter. Sendeki (tam olan ve kimseye göstermediğin) Kur'an'ı, onun te'vilini, helal ve haram ilmini kime vereceğini söyler misin? Senden sonra bunların sahibi kim olacak?

-Resûlullah'ın vermemi emrettiği kişiye vereceğim.

-Kimdir o?

-Benden sonra benim halifem ve insanlar için en uygun olan isim oğlum Hasan'dır. Hasan, ölmeden önce onu Hüseyin'e verecektir. Sonra ondan ona (nesilden nesile) intikal etmek üzere Hüseyin'in oğluna (soyuna) intikal edecektir.¹³

d) Kitaptaki bir başka rivayete göre; İmâmiyye'nin temel görüşleri Hz. Peygamber'in bir hadisine dayandırılmaktadır. Hadis şöyledir: "Şahit olunuz ki, ümmetim içinde benim kardeşim, vezirim, vârisim ve halifem Ali b. Ebû Tâlib'dir, sonra Hasan'dır, sonra Hüseyin'dir, onlardan sonra Hüseyin'in oğlundan (soyundan) dokuz kişidir".¹⁴

2. Zındık ve kıblesi olmayan kişiye ait bir iddia

Ebû Bekir Muhammed b. Kâsım el-Enbârî'nin (ö. 328/940) anlattığına göre, onun döneminde sapık biri ortaya çıkmış ve dine saldırmaya başlamış. Bu "zındık" kişi zannediyormuş ki Hz. Osman tarafından yazdı-

¹³ Süleym b. Kays, *Kitâbü Süleym b. Kays el-Hilâlî*, II, 659-660.

¹⁴ *a.e.*, II, 877.

rilan ve ashabın onayına mazhar olan mushaflarda Kur'an'ın tamamı yokmuş, 500 kadar "harf" eksikmiş. Bu kişi aynı zamanda Kur'an âyetlerini farklı şekilde okuyormuş.¹⁵

İbnü'l-Enbârî, iddia sahibinin adını zikretmeksizin Kur'an'da tahrif anlamına gelen bu iddianın kendi zamanında ortaya çıktığını söylüyor-
sa da çağdaşı sayılan Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed el-Malatî (ö. 377/987) söz konusu iddia sahibinin Hişâm b. Hakem olduğunu kaydetmiş¹⁶, bu kişiye göre halkın okumakta olduğu Kur'an, Halife Osman b. Affân zamanında ortaya konmuş bir kitap olup asıl Kur'an, sahâbiler reddettiği için semaya yükseltilmiştir. Hişâm'ın ölüm tarihi 179 (975) olduğuna göre, Kur'an'da tahrif iddiası, İbnü'l-Enbârî'nin zamanından çok önce ortaya atılmıştır. Anlaşılan o ki, gerek İbnü'l-Enbârî'nin gerekse Malatî'nin, Süleym b. Kays'a nisbet edilen kitaptan bilgisi bulunmamakta, onların değerlendirmeleri Hişâm'ın iddiaları üzerinden yapılmış olmaktadır.

Aslen Kûfeli olup dine karşı bir çevrede yetiştiği belirtilen Hişâm, Malatî'nin zikrettiğine göre "mülhid biri" iken daha sonra İslâm'ı kerhen kabul etmiştir. Mu'tezilî Kadı Abdü'l-Cebbâr'a (ö. 415/1024) göre ise o, "kıblesi olmayan" ve peygamberlere düşmanlığıyla bilinen biridir.¹⁷

Hişâm'ı bize biraz daha iyi tanıtan şu satırların da okunmasında fayda vardır: "Hişâm Allah'ı üç boyutlu, insan büyüklüğünde bir cisim kabul etmiştir... Allah'ın rengi, kokusu ve dokunması vardır, fakat bunlar birbirinden farklı ve zâtından ayrı şeyler değildir... Peygamberlerin vahiy ile uyarılmaları ve bu sayede hatalarını düzeltmeleri mümkün olduğundan günah işlemeleri de mümkündür. Hişâm bu düşünceden hareketle Resûl-i Ekrem'in Bedir Gazvesi sonunda esirlerden fidye almak suretiyle günah işlediğini, fakat Allah tarafından bağışlandığını ileri sürer. Hişâm'ın peygamberlere imamlardan daha aşağı seviyede yer veren bu

¹⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, I, 81.

¹⁶ Hişâm b. Hakem'in biyografisi için bk. Malatî, *et-Tenbîh ve'r-red*, s.24-32; Tûsî, *Ricâli'l-Keşşî*, s. 255-280; İbn Hacer, *Lisânü'l-mizân*, VI, 194.

¹⁷ Kadı Abdülcebbar, *Tesbîti delâilü'n-nübüvve*, I / 225.

düşüncesi İmâmiyye arasında bile tekfire kadar varan bir eleştiriye sebep olmuşsa da kendisi bu kanaatinden vazgeçmemiştir”.¹⁸

Buraya kadar verdiğimiz bilgilerden anlaşılacağı üzere bazı Şîî âlimlerin gerek imamlar meselesine gerekse Kur’an’dan bazı âyetlerin çıkarılmış olduğuna dair görüşü, yukarıda yer verdiğimiz rivayetlere dayanmaktadır. İmam Eş’arî (ö. 324/935-36), Şîa içinde Râfîziler olarak adlandırdığı bu fırkalardan birinin görüşünün, “Kur’an’da eksikler vardır. Ama ona ilaveler yapılmış olduğu doğru değildir. Onda bazı değişiklikler yapılmış olması da doğru değildir. Ondan birçok şey gerçekten yok olmuştur. Ama İmam onları bilir” şeklinde olduğunu kaydetmiştir. Yine Eş’arî’nin belirttiğine göre onlardan bir başka fırka ise bu görüşü reddetmekte ve şöyle demektedir: “Kur’an’dan hiçbir şey eksilmemiş ve ona hiçbir şey eklenmemiştir. Peygamberimize (s.a.) indirildiği gibi elimizdedir. Onda hiçbir değişiklik de meydana gelmemiştir. Nâzil olduğu gibi korunmuştur”.¹⁹

Kur’an’da tahrif iddiasına daha sonraki asırlarda sahip çıkan ve savunan Şîî âlimler eksik olmamıştır. Şeyh Müfid olarak tanınan Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. en-Nu’mân el-Ukberî (ö. 413/1022) bunlardan biridir. Hem de hocası İbn Bâbeveyh’in bu iddiayı reddetmesine ve bu görüşü kendilerine nisbet edenlerin “yalancı” olduklarını söylemesine rağmen bunu yapmıştır. Şeyh Müfid şöyle demektedir: “Kur’an hakkındaki ihtilaflar konusunda Hz. Peygamber’in ailesinden olan imamlardan gelen ve bazı zalimler tarafından ondan çıkarılan şeylere dair haberler yaygın olarak gelmiş bulunmaktadır. Kur’an’ın telif durumu, onda takdim ve tehirlerin bulunduğunu da göstermektedir... Onda eksiklerin olduğunu kabul etmeye ise aklen bir engel bulunmamaktadır... İmâmiyye’den bir grup bu konuda şöyle demektedir: ‘Onda eksik hiçbir kelime, âyet ve sûre yoktur. Ancak onun teviline ve gerçek tefsirine dair Emîrû’l-mü’minîn’in (Hz. Ali’nin) mushafında bulunan şeyler çıkarılmıştır ki, bunlar Allah’ın kelamı cümlesinden olmasa da münzel şeylerdi (vahyedilmişti) ve bu mushafta vardı...’. Bana göre bu görüş, te’villerin

¹⁸ Öz, Mustafa, “Hişâm b. Hakem”, *DİA*, XVIII, 152.

¹⁹ Eş’arî, *Makalâtü’l-İslâmiyyîn*, s. 47.

dışında bizzat Kur'an'dan bazı şeylerin eksik olduğunu iddia edenlerin görüşünün benzeridir...".²⁰

Süleym b. Kays'a nisbet edilerek rivayet edilen *Kitâbü Süleym b. Kays el-Hilâlî* vasıtasıyla daha sonraki nesillere taşınan mevzû (uydurma) rivayetlerin ve Hişâm b. Hakem gibi "mülhid olduğu", "kiblesinin bulunmadığı" belirtilen bir şahsın fikirlerinin Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi üzerinde yoğunlaşan Şîa taassubunu etkilemesi zor olmamıştır. Ancak yukarıda kısmen yer verdiğimiz bu görüşler Şîa'nın İmâmîyye kolunun inanç esasları içinde yer almasına rağmen, onlara karşı çıkan Şîî âlimler de vardır. Kur'an'da tahrif ve ondan bazı âyetlerin çıkarıldığına dair iddialar konusunun, özellikle IV. (X) ve V. (XI) asırlarda onları meşgul ettiği görülmektedir. Bu yüzdendir ki bu âlimlerden bazıları iddialar karşısında tepki göstermekte gecikmemişlerdir:

a) Zamanının Şîî şeyhi olup "Sadûk" lakabıyla anılan ve aynı zamanda Şîa'nın sahih kabul ettiği dört hadis kitabından birinin (*Men lâ yahduruhü'l-fakîh*) müellifi olan İbn Bâbeveyh el-Kummî (ö. 381/991), sözünü ettiğimiz iddialar konusunda özetle şöyle demektedir: "Bizim inancımıza göre yüce Allah'ın peygamberi Muhammed'e gönderip iki kapak arasına alınmış olan ve insanların elinde bulunan Kur'an bundan ibarettir (onda daha fazla bir şey yoktur)... Onda daha çok şey bulunduğu görüşünü bize kim nisbet ediyorsa, o bir yalancıdır".²¹ Bu zatın, yukarıda aleyh-teki görüşlerine yer verdiğimiz Şeyh Müfîd'in hocası olduğu hatırlanmalıdır.

b) Tefsir sahibi Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan b. Ali et-Tûsî de (ö. 460/1067) İbn Bâveyh gibi düşünen bir âlimdir. Tûsî Kur'an'da tahrif iddiasına dair haberlerin âhâd nitelikte rivayetlerden ibaret olduğuna dikkat çekmiş, bunlara itibar edilemeyeceğini bildirmiş ve bu tür görüşlere şu ifadelerle karşı çıkmıştır: "Kur'an'da fazlalık ve noksanlık meselesine gelince; bu tür sözler onun için hiç yakışık sözler değildir. Çünkü onda herhangi bir fazlalık bulunduğu düşüncesinin bâtil olduğu hususunda görüş birliği (icma) vardır. Müslümanların inancına göre onda eksik herhangi bir şey yoktur. Bizim mezhebimiz açısından sahih olan budur. Bizim

²⁰ Şeyh Müfîd, *Evâilü'l-makâlât fi'l-mezâhibi ve'l-muhtârât*, s. 30-31.

²¹ Kafârî, *Usûlü mezhebi's-Şîa*, I, 219 (İbn Bâbeveyh'in, *Risâletü'l-i'tikâdâtü'l-İmâmîyye*, s. 101-102'den naklen).

zaviyemizden bakıldığında elimizdeki Kur'an'ın sıhhati konusunda icma bulunduğuna göre, artık bize düşen onun tefsiri ve manalarının açıklanmasıyla meşgul olmak, bunun dışındaki şeyleri terk etmektir."²²

c) İmâmiyye'den yine tefsir sahibi Ebû Ali Fadl b. Hasan et-Tabersî ise (ö. 548/1153) tahrif iddiasına karşı, görüşünü şu ifadelerle dile getirmiştir: "Kur'an'da fazlalık bulunduğu görüşünün batıl olduğu konusunda icma vardır. Onda eksiklerin bulunduğu hususuna gelince, bizim ashabımızdan bazıları ve avamdan bazı kimseler Kur'an'da değişiklik ve eksiklik olduğuna dair rivayette bulunmuşlarsa da bizim mezhebimizin görüşü bu değildir. el-Mürtezâ da (Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hüseyin, ö. 436/1044) -ki Allah onun ruhunu takdis etsin- bu görüşü desteklemiştir"²³

3. XX. asırda durum

Şîi ulemasının bu tepkisi karşısında ortam biraz suskunluk süreci yaşamakla birlikte, özellikle Kur'an'dan Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'le ilgili bazı âyetlerin çıkarılmış olduğuna dair iddia zaman zaman dile getirilmektedir. Mesela XIX. asrın sonlarına doğru konunun yine gündeme getirildiğini görüyoruz. Şîa'nın önde gelen müelliflerinden Hüseyin b. Muhammed en-Nûrî et-Tabersî (ö. 1320/1902) Kur'an'da tahrif iddiasını ele aldığı *Faslü'l-hitâb fi isbâti tahrifi Kitâbi Rabbi'l-erbâb* adlı eserinde, konuyla ilgili iddiaları ve Hz. Ali taraftarlığı taassubuyla ileri sürülmüş şeyleri bir araya getirmiştir. Bununla kalmamış, Şîa'ya mensup âlimlerin bu konudaki karşı görüşlerini de çürütmeye çalışmıştır.²⁴

XX. asrın ortalarına doğru ise Kazanlı âlim Musa Cârullah'ın (ö. 1369/1949) anlattıkları, İmâmiyye Şîası'na isnad edilen "takiyeciliğin" geçerli olduğunu, bu konudaki taassubu değiştirmeye niyeti olmayanların varlıklarını ve İran halkı üzerinde etkilerini sürdürdüklerini göstermektedir. Yedi aydan fazla bir süre İran'da Şîilerin arasında yaşadığını, şehirlerini dolaştığını, evlerinde, mescitlerinde ve medreselerinde ders halkalarında oturduğunu belirten Musa Cârullah'a göre, "Nazil olan bazı kelime ve âyetlerin çıkarılması, kelimelerin ve âyetlerin tertibinin değiştirilmesi

²² Tûsî, *el-Beyân fi tefsiri'l-Kur'an*, I, 3-4.

²³ Kafârî, *Usûlü mezhebi'ş-Şîa*, I, 293.

²⁴ *a.e.*, I, 233-334 (müellifin *Faslü'l-hitâb fi isbâti tahrifi Kitâbi Rabbi'l-erbâb* adlı eserinin 2 ve 360. sayfalarından naklen).

suretiyle Kur'an'da tahrif iddiası konusunda Şîa kaynakları birleşmişlerdir. (Muhammed) Bâkır ve (Ca'fer b. Muhammed) es-Sâdık gibi imamların Kur'an'ın tahrif edildiği hususunda yeminli ifadeleri vardır. Onların Kur'an'da ve mushaflarda mevcut bazı şeyleri yalanladıklarına dair kesin ifadelerinin bulunduğu tevatür derecesindedir".²⁵

Ca'fer es-Sâdık'tan rivayet edildiğine göre aslında Kur'an âyetlerinin sayısının 7.000 olduğu, Müslümanların elinde bulunan Kur'an'daki âyet sayısının ise 6.263'den ibaret bulunduğu Musa Cârullah'ın verdiği bilgiler arasındadır.²⁶ Kur'an'dan çıkarıldığı iddia edilen âyetler Hz. Ali ve evladı ile ilgili âyetlerdir.²⁷ İran günlerinde Musa Cârullah'ın Tahran müctehidi Muhsin el-Emîn el-Âmili'ye sorduğu sorular arasında, "Ne çocuklarınız, ne öğrencileriniz ve ne de âlimleriniz arasında Kur'an'ı ezberleyen ve onu usulüne uygun olarak güzel tilavet edeni gördüm" ifadesinin yer alması da bu ülkede hafız yetiştirilmediğine, güzel Kur'an okuyanların bulunmadığına dair önemli bir tesbit /iddia olup Musa Carullah tarafından Şîa'nın mevcut Kur'an'a olan ilgisinin bir başka göstergesi olarak değerlendirilmiştir.²⁸

Tahrif iddiasını reddeden bazı Şîa âlimlerinin varlığı karşısında Musa Cârullah'ın kaynak zikretmeden, "Nâzil olan bazı kelime ve âyetlerin çıkarılması, kelimelerin ve âyetlerin tertibinin değiştirilmesi suretiyle Kur'an'da tahrif iddiası konusunda Şîa kaynakları birleşmişlerdir" şeklinde aktardığı iddiaları kabul etmek mümkün görünmemekle birlikte, bu iddiaların İmâmiyye Fırkası mensupları üzerinde gerekli etkiyi gösterdiğinde şüphe yoktur. Ancak günümüzde çeşitli bilimsel toplantılarda kendileriyle karşılaşılan İmâmiyye Şîası'na mensup İranlı ilim adamlarının bu konuda söyledikleri de önemlidir. Onlar Kur'an'da herhangi bir değişikliğin söz konusu olmadığını söylemekte, "Kur'an'da değişiklik" iddiasının Şîa'ya isnad edilmesini doğru bulmadıklarını ve bundan üzüntü duyduklarını ifade etmektedirler.

²⁵ bk. Musa Cârullah, *el-Veşîa*, s. 8.

²⁶ *a.e.*, s. 96.

²⁷ *a.e.*, s. 135.

²⁸ *a.e.*, s. 10.

4. Hatıra gelen bazı sorular

Yukarıda, *Kitâbü Süleym b. Kays el-Hilâlî*'den ve diğer Şîî müelliflerden tahrifle ilgili olarak nakledilen bilgilerin doğru olduğunun bir an için kabulü durumunda hatıra gelen bazı sorular vardır ve bu sorular karşısında herkesin düşünmesi gerekir:

- Hz. Ali'nin söz konusu kitapta nakledilen tutumu ve tahrif fiili karşısındaki suskunluğu, müslümanlara ve müslümanlığa ihanet değil midir?
- Böyle bir ihanet o büyük insana nasıl yakıştırılabilir?
- Sünnisiyle, Şiisiyle Hz. Ali bütün müslümanlar tarafından olağan üstü derecede sevilen bir büyük şahsiyet olduğuna göre, bu nasıl bir sevgilidir ki birileri bu mukaddes metni tahrif ederken o sus pus olup bir kenara çekilmiştir?
- Farzedelim ki bunu engellemeye gücü yetmemiştir, kendisi halife olduktan sonra niçin bu tahrife müdahale etmemiştir?
- Bu nasıl bir sevgilidir ki elinde muharref olmayanı bulunduğu halde muharref bir kitapla ümmetin amel etmesine rıza göstermiştir?
- Müslümanların mukaddes kitabının aslı ve orijinali elinde bulunduğu halde onu müslümanlardan niçin gizlemiştir?
- Onun bu yaptığı doğru ise Bakara sûresinde (2/159), "İndirdiğimiz açık delilleri ve kitapta insanlara apaçık gösterdiğimiz hidayet yolunu gizleyenlere hem Allah, hem de bütün lânet ediciler lânet eder" mealindeki âyet nasıl açıklanacaktır?
- Aynı şekilde Nahl sûresinde (16/44), "İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamak için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur'an'ı indirdik" buyrulduğuna göre, Hz. Peygamber'in bazı âyetlerin ve bu âyetlere dair Hz. Ali'ye öğrettiği açıklamaların gizli tutulmasını istemiş olması nasıl mümkün olabilir?

• İnen her âyetin te'vil ve tefsirini Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye öğrettiği, vahiy sırasında yanında olmasa da daha sonra kendisini çağırıp "Ey Ali, senden sonra Allah şöyle şöyle inzal buyurdu. Gelen vahyin te'vili de şöyle şöyledir" buyurduğu doğru ise, Hz. Peygamber bu bilgileri ona gizlesin diye mi öğretmiştir? Yine bu davranış Hz. Peygamber'e iftira değil midir?

• Hz. Osman'ın konu ile ilgili çalışmaları hakkında Hz. Ali'nin ne düşündüğüne ve neler söylediğine dair İbn Ebû Davûd'un isnad zincirini de zikrederek yaptığı rivayetler niçin görmezden gelinmektedir?

• Nihayet tahrif iddiaları neden müspet, saygın ve hiçbir kötü vasıfla anılmayan bir şahıs tarafından rivayet edilmemiştir de güvenilir şahıslar tarafından ortaya atılmıştır?

Bu soruları daha da çoğaltmamız mümkündür. Buraya kadar yaptığımız nakiller göstermektedir ki, Şîa kaynaklı olan "Kur'an'da tahrif" iddiası, ciddiye alınabilecek hiçbir temele dayanmamaktadır. Konuya dair bilgiler, rivayetlerine itibar edilemeyeceği hususunda Sünnî ve Şîi kaynakların ittifak ettiği bir şahsın (Ebân b. Ebû Ayyâş'ın) rivayetinden ibarettir. Bu rivayetin paralelinde yer alan bir başka şahsın da (Hişâm b. Hakem'in), "kıblesi bile olmayan biri" olduğundan söz edilmiştir.

II. İbn Ebû Davûd'un Konu ile İlgili Rivayetleri

İslâm'ın ilk asırlarında muhtelif müellifler tarafından kaleme alınan *Kitâbü'l-mesâhif* türü eserlerden sadece biri günümüze intikal etmiştir. Bu eserin müellifi, meşhur *es-Sünen* sahibi Ebû Dâvûd'un oğlu olan ve İbn Ebû Dâvûd olarak tanınan Abdullah b. Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî'dir (ö. 316/929). Hz. Ali ve ilk mushaf nüshaları üzerinde bir şeyler söylemeye çalışırken İbn Ebû Davûd'un *Kitâbü'l-mesâhif* adlı eserinden müstağni kalmamız düşünülemez. Bunlardan birkaçı şöyledir:

1. İbn Ebû Dâvûd'un naklettiği bir rivayete göre Abdü Hayr şöyle demiştir: "Ali b. Ebû Tâlib'i şöyle söylerken işittim: Mushaflar konusunda en büyük ecir Ebû Bekir'e aittir. Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun. O,

Allah'ın kitabını ilk defa cemedan kişidir".²⁹ Yine İbn Ebû Dâvûd Hz. Osman tarafından mushaf nüshalarının çoğaltılması konusunda bizzat Hz. Ali'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Osman bu işi yapmasaydı ben yapardım"³⁰; "Ey insanlar! Osman'a haksızlık etmeyin. Gerek onun yazdırdığı mushaf hakkında ve gerekse bunların dışındakilerin yakılmasını emretmesi konusunda ancak hayır söz söyleyin. Allah'a andolsun ki onun mushaf hakkında yaptığı iş, içimizden bir topluluğun görüşü doğrultusunda yapılandan başka bir şey değildir..."³¹

2. İbn Ebû Dâvûd'un naklettiği diğer bir rivayete göre Muhammed b. Sîrîn şöyle demiştir: "Peygamber (s.a.) vefat ettiğinde Ali b. Ebû Tâlip (Hz. Ebû Bekir'e bîatını bildirmeksizin) Kur'ân'ı bir mushafta cemedinceye kadar cuma namazı dışında ridâsını üzerine almayacağına (evinden dışarı çıkmayacağına) yemin etti ve çıkmadı. Bunun üzerine birkaç gün sonra Ebû Bekir kendisini yanına çağırıp ve 'Halife olmamdan rahatsız mı oldun?' diye sordu. O da 'Vallahi hayır (böyle bir şey söz konusu değil), ancak cuma günü dışında dışarı çıkmayacağıma yemin ettiğim doğru' dedi ve halife'ye bîat edip geri döndü".

İbn Ebû Dâvûd, Muhammed b. Sîrîn'in bu açıklamasının muhtelif yollardan geldiğine, "mushaf" kelimesinin sadece bu yollardan birinde bulunduğu, diğerlerinde cemetmekten söz edilip "mushaf" kelimesinin zikredilmediğine dikkat çekmiş, "cemetmek" sözüyle ezberlemenin kastedildiğini belirtmiştir.³² İbn Ebû Dâvûd'un bu değerlendirmesine göre Hz. Ali Kur'ân'ı bir mushaf haline getirinceye kadar değil, onu ezberleyinceye kadar (veya ezberlerini pekiştirinceye kadar) cuma namazı dışında evine kapanmıştır. İbn Hacer de bu rivayeti, senedinde inkıtâ' bulunduğunu ileri sürerek zayıf bulmuş, ancak sahîh bir rivayet olarak kabul edilse bile "cemetmek" sözüyle kastedilenin ezberlemek olduğunu söylemiştir. İbn Hacer'e göre daha önce zikrettiğimiz Abdü Hayr'in rivayeti daha sahîhtir.³³

²⁹ İbn Ebû Dâvûd, *Kitâbü'l-Mesâhif*, s. 5.

³⁰ bk. İbn Ebû Dâvûd, *Kitâbü'l-Mesâhif*, s. 12. Ayrıca bk. İbn Kesîr, *Fedâilü'l-Kur'ân*, s. 18-27, İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 8.

³¹ İbn Ebû Dâvûd, *Kitâbü'l-Mesâhif*, s. 22.

³² *a.e.*, s. 10.

³³ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, X, 386; Süyûtî, *el-İtkân*, I, 165.

3. İbnü'n-Nedim'in zikrettiği bir başka rivayete göre de Abdü Hayr şöyle anlatmıştır: "Hz. Peygamber vefat ettiğinde Ali (a.s.) insanların telaş ve şaşkınlık içinde olduklarını gördü. Bunun üzerine Kur'an'ı cemedinceye kadar sırtına ridâsını almamaya yemin etti; bu işi bitirinceye kadar üç gün evinde oturdu (çalıştı). Onun cemediği bu mushaf, Kur'an'ın ezberden cemedildiği ilk mushaftır ve bu mushaf, Ca'fer (es-Sâdık) ailesinde idi. Zamanımızda Ebû Ya'lâ Hamza el-Hasenî'nin yanında Ali b. Ebû Tâlib'in hattıyla bazı varakları zayi olmuş bir mushaf gördüm ki, zaman içinde o mushafa Hasan'ın oğulları sahip olmuştur ve bu mushaf'ın tertibi şöyledir...".³⁴ İbnü'n-Nedim "bu mushafın tertibi şöyledir" demekte ise de, sûrelerin tertibine dair bilgiler *el-Fihrist*'in elimizdeki baskılarında bulunmamaktadır. Ancak aynı tertibin, Ya'kûbî'nin (ö. 292/905) *et-Târih*'inde de yer aldığı görülmektedir.³⁵

4. Süyûtî'nin naklettiği bir rivayete göre ise İkrime şöyle anlatmıştır: "Ebû Bekir'e biât edildikten sonra Ali b. Ebû Tâlib evinde oturdu (dışarı çıkmadı). Ebû Bekir'e, 'Ali sana biât edilmesinden rahatsız oldu' denildi. Bunun üzerine onu çağırarak, 'Bana biât edilmesinden rahatsız mı oldun?' diye sordu. O da 'Hayır vallahi' diye cevap verince: 'O halde seni evde oturtan nedir?' dedi. Ali şu açıklamayı yaptı: 'Gördüm ki Allah'ın kitabına ilaveler yapıyor, Kur'an'ı cemedinceye kadar namaz dışında ridâmı giymemek (evden çıkmamak) üzere kendi kendime karar verdim'. Bu açıklamayı dinleyen halife ona gerçekten doğru bir karar verdiğini söyledi".³⁶

Bu rivayetlerde yer alan bazı hususlara dikkat çekmekte fayda vardır: Birinci maddede yer alan rivayetler gayet açık olup üzerlerinde söylenecek fazla bir şey yoktur. İkinci rivayete göre, Kur'an âyetlerinin bir mushafta bir araya getirilmesi gibi bir konu henüz gündemde yok iken Hz. Ali, Resûl-i Ekrem'in vefatı üzerine halifenin kim olacağı konusunda yapılacak görüşme ve istişarelere katılmak yerine vahiy malzemesi üzerinde yoğunlaşmayı önemsemiş ve ezberlerini pekiştirmek üzere evine kapanmıştır. Kabul edelim ki bu çalışma ile sadece ezberlerini pekiştirmemiş, aynı zamanda elinde bulunan vahiy malzemesinden bir de mushaf

³⁴ İbnü'n-Nedim, *el-Fihrist*, s. 139.

³⁵ Ya'kûbî, *Kitâbü't-Târih*, II, 135-136.

³⁶ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 166.

meydana getirmiştir. Ama onun evine kapanması, Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesine bir tepki olarak algılanmış olmalı ki, Ebû Bekir bu durumu kendisinden sormuş, o da bunu reddetmiş ve kendisine biat ederek evine dönmüştür. Sonra ne olmuştur? Aylar sonra halifenin ilk resmî mushaf nüshasını hazırlatması gündeme geldiğinde Hz. Ali, -şayet evine kapandığında gerçekten bir mushaf meydana getirmiş idiyse- muhtemelen o da bu çalışmada dikkate alınmıştır. Onun var olduğu kabul edilen nüshası ile resmi nüsha arasında fark bulunduğuna dair elimizde hiçbir delil de yoktur.

Üçüncü rivayette iki husus dikkat çekiyor. Bunlardan biri Hz. Ali'ye ait olduğu ileri sürülen bir mushafın bazı varaklarının zayi olması, diğeri onun mushafındaki sûre tertibinin farklı oluşu. Burada sözü edilen eksiklikten bazı sonuçlar çıkarmaya çalışmanın kanaatimizce bir anlamı yoktur. Zira günümüze ulaşmış bulunan onlarca ve hatta yüzlerce mushaf parçaları göstermektedir ki zaman içinde çeşitli nedenlere bağlı olarak bunların az veya çok bazı varakları zayi olmuştur. Meselâ günümüze ulaşan en eski mushafardan Paris Mushafı'nın dörtte üçü eksiktir. Kezâ Taşkent Mushafı'nın üçte ikisinden fazlası bu mushafı ziyarete gelen müslümanlar tarafından teberrüken birer ikişer yaprak koparılarak aynı akıbete uğramıştır.³⁷

Önemli olan husus, bu eksik varaklardaki metinlerin diğer eski mushafların onlarcasında bulunup bulunmamasıdır. Nitekim bu kadim nüshaların birinde eksik olan varaklardaki âyetler, diğerlerinde mevcuttur ve her birinin bize sunduğu metin bugün okumakta olduklarımızla aynıdır. İbnü'n-Nedîm'in zikrettiği bu rivayette dikkati çeken ikinci husus, Hz. Ali'nin mushafının herhalde farklı olan tertibine işaret edildiği halde bu tertiple ilgili bilgilere *el-Fihrist*'in elimizde bulunan hiçbir baskısında yer verilmemesidir. Ancak biz bu tertiple ilgili bilgileri Ya'kûbî'nin *et-Târîh*'inde de bulabiliyoruz. Ya'kûbî'nin, adını zikretmeden ... وروی بعضهم (biri rivayet etmiştir ki...) diyerek naklettiği habere göre Hz. Ali Resûl-i Ekrem'in vefatı üzerine Kur'an'ı cemetmiş ve sûreleri yedi grupta tertip etmiştir. Buna göre meselâ birinci tertip Bakara suresi ile başlamakta, A'lâ suresi ile son bulmaktadır. Râvisi dahi bilinmeyen bu rivayete ne kadar itibar edilip edilmeyeceği bir yana, Hz. Peygamber hayatta iken vahiylerin

³⁷ bk. Altıkulaç, Tayyar, *Hz. Ali'ye Nisbet Edilen Mushaf-ı Şerif, San'â Nüshası*, s. 82.

gelişine paralel olarak sahabiler özel koleksiyonlar oluşturmuşlarsa da onlar tertip açısından örnek alabilecekleri bir metne sahip değillerdi. Bu resmî tertip ilk defa Hz. Peygamber'in vefatından aylar sonra Hz. Ebû Bekir tarafından ortaya kondu. Daha sonra Hz. Osman'ın mushaflarıyla bu örnekler çoğaltılmış oldu. Yukarıda da belirtildiği üzere önemli olan, Hz. Ebû Bekir'in ve Hz. Osman'ın mushaflar konusunda yaptıkları işi bütün sahabiler gibi Hz. Ali'nin de onaylamasıdır ki, bu onay her iki halifenin yaptığı çalışma için gerçekleşmiştir.

Dördüncü rivayete gelince, ikinci rivayette olduğu gibi Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e biati konusundaki şüpheye yer veriliyorsa da Hz. Ali'nin "vallâhi" diyerek bu şüpheyi reddettiği görülmekte ve hemen biatini yerine getirerek tereddütleri giderdiği anlaşılmaktadır. Ancak bu rivayette yer alan bir ayrıntı dikkat çekicidir. Halife, Hz. Ali'ye eve niçin kapandığını sorduğunda gerekçe olarak, "Gördüm ki Allah'ın kitabına ilaveler yapılıyor..." ifadesini kullanmıştır. Herkesin örnek alabileceği resmî bir mushaf nüshasının bulunmadığı bir zamanda bazı kimselerin Hz. Peygamber'in sözleriyle Kur'an âyetlerini karıştırmış olmaları mümkündür. Böyle bir durumda Hz. Ali'nin, Yemâme savaşı sonrası dönemde (Kur'an'ın iki kapak arasına alınmasından da önce) Kur'an'ın zaptı konusuna şahsen öncelik vermesinin anlaşılacak bir yanı yoktur.

Sonuç

Uzun yıllardır günümüze kadar ulaşmış olan Kur'an'ın en eski nüshaları üzerindeki araştırma ve incelemelerimiz devam etmektedir. Amacımız Kur'an'ın sonraki nesillere intikali sırasında onun mevsûkiyetine herhangi bir hâle gelip gelmediğini ortaya çıkarmaktır. Bugüne kadar yaptığımız çalışmalar sonucunda yayınlamaya muvafak olduğumuz ve bize kadar ulaşan en eski nüshalar olduğunu ilmen ispat etmeye çalıştığımız nüshalar da göstermektedir ki, bu Kur'an yazmaları arasında -basit imlâ farklılıkları dışında- her hangi bir ayrılık yoktur. Yine bu sonuç göstermektedir ki, onun günümüze kadar intikali ilk kayda geçtiği haliyle olmuştur. Her hangi bir eksiklik, farklılık veya ilaveler şeklinde aslî metne dış müdahale söz konusu olmamıştır. Kimi oryantalist çevrelerin bu konudaki zorlamalı iddiaları ve senaryoları malumdur. Onların bu iddialarındaki tutarsızlıklar gün geçtikçe daha da iyi anlaşılacaktır. Fakat bu sorunun kadim bir ayağı vardır ki onun bir kısmı bu

makalenin konusunu teşkil etmiştir. Söz konusu kadim problem, yine kimi mütref Şii çevrelerin Kur'an'ın mevsûkiyetini tartışmalı hale getirmek isteyen iddialarıdır. Problemin birbirine bağlı iki yönü vardır. Birisi dördüncü halife Hz. Ali'nin kendine ait özel bir mushafı olduğu, bunun muhtevasının Ebû Bekir ve Osman'ın tertip ettiği Kur'an'dan farklı olduğu; ikincisi ise Ebû Bekir'in cem sırasında Ali ve Ehl-i Beyt hakkındaki ayetleri Kur'an'a kasıtlı olarak almadığı, Osman'ın da istinsah sırasında onu takip ettiği'dir. Biz bu çalışmamızda, Hz. Ali'ye ait olduğu iddia edilen mushafın hakikatinin olup olmadığını, ayrıca tahrif iddialarının ilk dayanağı olduğu kanaatini taşıdığımız bir eser üzerinde değerlendirme yapmaya çalıştık. Bunu yaparken konuya ilişkin olarak bazı Şii kaynaklarda yer alan olumlu-olumsuz rivayetlere yer verdik.

Sonuç olarak yaptığımız objektif tetkikler sonucunda, söz konusu iddiaları destekleyecek güvenilir bir kanıt rastlayamadık. Üstelik söz konusu rivayetleri nakledenlerin güvenilir rivayetler olmadıkları, dolayısıyla rivayetlerine itibar edilmemesi gerektiği Sünnî ve Şii müellifler tarafından ifade edilmiştir. Aynı şekilde bugüne kadar yaptığımız tetkikler sonunda ulaştığımız kanaate göre, Hz. Ali'ye nispet edilen mushafın herhangi bir parçasına henüz rastlanmamış, dahası böyle bir mushaf hiç olmamıştır. Şunu da belirtelim ki, Hz. Ali'ye nispet edilen (aslında onun Yemen Valisi'nin çocuklarına ait olduğu tahmin edilen) ve Yemen'in başşehri San'â'da bulunan bir mushaf tarafımızdan yayımlanmış, ancak mevcut mushaflardan farkı bulunmadığı görülmüştür.

Kaynakça

Altıkulaç, Tayyar, *Hz. Ali'ye Nisbet Edilen Mushaf-ı Şerif* (San'â Nüshası), İstanbul 1432/2011.

Eş'arî, Ebü'l-Hasan Ali b. İsmail, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve'htilâfî'l-musallîn* (nşr. Hellmut Ritter), Wiesbaden 1963.

Hillî, Tekiyyüddin el-Hasan b. Ali b. Davûd, *Kitâbü'r-Ricâl*, Necef 1392/1972.

İbn Ebû Dâvûd, Abdullah b. Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Kitâbü'l-Mesâhif* (nşr. Arthur Jeffery), Kahire 1355/1936.

İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Lisânü'l-Mîzân*, Beyrut 1390/1971.

....., *Tehzîbü't-Tehzîb*, Haydarâbâd 1325.

....., *Fethu'l-bârî bi şerhi'l-Buhârî*, Kahire 1378/1959.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Kesîr, *Fedâilü'l-Kur'ân*, Beyrut 1385/1966.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr fi'l-kırââtü'l-aşr* (nşr. Ali Muhammed ed-Dabbâ'), Matbaatü Mustafa Muhammed, Kahire ts.

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Matbaatü'l-İstikâme, Kahire ts.

Kādî Abdülcebbâr b. Ahmed, *Tesbîtü delâilü'n-nübüvve*, Beyrut 1966.

Kafârî, Nâsır b. Abdullah b. Ali, *Usûlü mezhebi's-Şûa*, y.y. 1414/1993.

Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1405/1985.

Malatî, Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. Abdurrahman, *et-Tenbîh ve'r-red alâ ehli'l-ehvâ' ve'l-bida'*, (nşr. Muhammed Zâhid el-Kevserî), Beyrut 1388/1968.

Mizzî, Ebü'l-Haccâc Yusüf b. Abdurrahman, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1403-1413/1983-1992.

Musa Cârullah, *el-Veşâa fî nakdi akâidi's-Şîa*, Kahire 1403.

Öz, Mustafa, "Hişâm b. Hakem", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 151-152.

Süleym b. Kays, *Kitâbü Süleym b. Kays el-Hilâlî*, (nşr. Muhammed b. Bâkır el-Ensârî), Kum 1415/1995.

Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Kemâl, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, (nşr. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim), Kahire 1387/1967.

Şeyh Müfid, Ebü Abdullah Muhammed b. Muhammed el-Ukberî, *Evâilü'l-makâlât fî'l-mezâhibi ve'l-muhtârât*, Tahran 1372.

Tûsî, Ebü Ca'fer Muhammed b. el-Hasan, *İhtiyâru ma'rifeti'r-ricâl el-ma'rûf bi Ricâli'l-Keşşî*, Meşhed 1348.

..... , *el-Beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî).

..... , *Ricâlü't-Tûsî* (nşr. Muhammed Sâdık), Necef 1381/1961.

Ya'kübî, Ahmed b. Ebü Ya'küb İshâk, *Târîhu'l-Ya'kübî*, Beyrut ts.

Zehebî, Ebü Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Mizânü'l-i'tidâl*, (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1382/1963.

